

Restauracions i projectes: Les barraques de vinya de Rellinars¹

M. Dolors Moreno
Claudi Perarnau

Història del projecte

Des de l'Associació Amics de Rellinars i, en virtut d'un dels compromisos que vam adquirir en els nostres estatuts fundacionals, ens va semblar interessant impulsar aquesta tasca de restauració, encara que foren, en realitat, un petit grup de rellinassencs, homes i dones grans i jubilats i que, dissortadament, alguns d'ells, no han pogut aconseguir el projecte, els qui, tot i explicant-se records i anècdotes de joventut van començar a buscar fonts i déus d'aigua i a recuperar camins. El nostre projecte va desenvolupar-se també com un homenatge per a tots ells.

Per desgràcia, la sequera que ens ha afectat des de fa uns quants anys va complicar molt les seves il·lusions. Per aquest motiu, un d'ells, en Ramon Jover, un home incansable, que havia estat paleta i acompanyant del seu pare, i amb ell, carboner i boscafer, *naquis* a l'Obac i a la casa de la Pastora, refugiat a la Calsina i a la font del Solitari (a ell, li deu el nom) va decidir tornar a agafar les eines i refer la barraca que hi havia darrere casa seva, després de la primera prova que havia fet a la vinya del Bernat, al camí de Les Fonts, l'any 1995. Només direm que la barraca de vinya més propera a casa seva, s'enfonsà dos cops a causa de les pluges i ell hi tornà amb tanta constància que ens va convèncer a tots de l'interès de la seva tasca.

Barraca rodona. Ruta de la pedra seca a Rellinars.

Arran d'això, aquest grup d'homes desbrossaren i crearen una primera ruta de la pedra seca a la banda de Les Serres, cap el cantó de Montserrat. L'any 1999 estrenàvem aquest primer itinerari de construccions en pedra seca a Les Serres; es tracta d'una excursió d'uns 4 Km.. Segueix part del recorregut del GR5 i, en ella, s'hi poden observar, restaurades, una barraca margerera, un forn de calç, quatre barraques rodones típiques i mirades de

pedra seca que van resistir l'erosió del primer incendi de l'any 1985.

Ja partir d'ací, molts rellinassencs descobrirem que les construccions de pedra seca eren vestigis d'un tipus d'habitatge senzill, pràctic i molt sòlid, residu i, al mateix temps, mostra de les típiques construccions mediterrànies més antigues.

Durant l'any 2001, vam poder realitzar una segona ruta dins l'espai del Parc Natural de Sant Llorenç del Munt

i Serra de l'Obac, als límits inclosos dins el terme municipal de Rellinars; així va permetre la creació d'una de les seves rutes turístiques: la de la *pedra seca*. Gràcies a les subvencions rebudes per a realitzar aquesta ruta, s'han pogut rehabilitar deu barraques més.

Enguany ens hem proposat la creació d'un nou itinerari al voltant de l'àrea fronterera de Les Fonts de Rellinars i Les Cases. De moment, hi ha tres barraques en fase de restauració, d'un total de cinc que inclou la ruta.

Valor arquitectònic de les barraques: l'arquitectura popular

De fet, aquest vessant de l'arquitectura popular no ha deixat de desvetllar interès no sols des del punt de vista tècnic i arquitectònic [per exemple, BASSEGODA (1992) ; ÀVILA (2000)] sinó també des de l'aspecte històric, en especial, per tot el que es refereix al món que envolta la Mediterrània.

I, tornant a la nostra època, no podem oblidar que amb diferents denominacions existeixen barraques de vinya en tota la Península Ibèrica, especialment a les zones més agrícoles, al sud de França i a les seves comarques vitivinícoles i al sud d'Itàlia.

L'interès pel món de la **pedra seca** no ha deixat de créixer arreu com ho demostra l'elevat grau de participació al darrer *Congreso Nacional de Arquitectura Rural en Piedra Seca*³ celebrat ara fa un any a Albacete.

A més a més, hem pogut comprovar no sols la importància de les barraques sinó també la contribució dels marges de pedra seca a la preservació ecològica de l'entorn i el seu inestimable valor a l'hora d'evitar l'erosió del terreny ja sigui per causes naturals i meteorològiques (GIRONÈS, 2000 p. 2) ja sigui en casos d'incendi, com hem esmentat anteriorment en referir-nos a Les Serres.

Així, després d'entrar en contacte amb el món de les obres de pedra seca, hem anat aprofundint en el tema i ací no podem deixar d'esmentar la inestimable ajuda del Sr. August Bernat, prou conegut per tots els estudiosos

d'aquest apartat del nostre patrimoni. Gràcies a ell, hem pogut marcar unes directrius ben definides del nostre projecte.

I tal i com hem assenyalat al començament d'aquesta comunicació, el que va començar com un entreteniment de quatre jubilats, ha esdevingut ràpidament un projecte que necessitava una organització més clara.

Tipologia de les barraques. Metodologia de restauració

En primer lloc, vam començar per inventariar i situar en un mapa les barraques que anàvem descobrint; en aquests moments, n'hem localitzat i situat ja més de 130. D'aquestes en tenim dues de dobles, una vintena de planta quadrada, i la resta, –passa el centenar– de planta circular. La majoria d'elles tenen la llinda de llosa i falsa cúpula –seguim la terminologia emprada per BERNAT (1998, p. 29 i ss.)–, algunes són barraques margeres, i una d'elles, la barraca del Claudi, prop dels Hostalets del Daví, presenta un curiós mur que actua de paravent i fa que l'entrada tingui una volta de cargol. Tot i així, insistim en el fet que la tipologia més freqüent ens acosta al model bagenc (SOLER, 2000, p.13) i es pot classificar com a barraques de planta simple, circular, amb llinda de llosa i falsa cúpula. Algunes tenen el característic "cocó" pel càntir i "calaix" entre la llinda i contrallinda de descàrrega interior a més d'un caramoll o xemeneia al capdamunt.

Un cop inventariades, encara que fos provisionalment, dones en cada sortida es poden descobrir restes noves, vam marcar-nos una línia d'actuació tenint en compte dos factors essencials: el primer era l'estat de conservació en què es trobaven. No ens vam atrevir a començar el projecte amb barraques molt enrunades i que requerien refer-se quasi del tot ja que es necessita una habilitat constructora que, de moment, no posefem. Amb tot, també hem pogut constatar que es conserva molt millor la coberta de les barraques, a vegades molt més antigues, perquè es troben sota alzines o pins ja que les fulles que hi cauen al

damunt, impedeixen l'esllavissament de la terra que les cobreix.

Gràcies a les subvencions aconseguïdes, disposem d'un constructor d'obres i d'un paleta que han adquirit, mercès a la pràctica, gairebé un grau d'especialistes en el tema. I, en aquest sentit, pensem que la tècnica reconstructora, almenys a Rellinars, està força assegurada. Cal dir que, habitualment, les barraques –sobretot, si tenen una tipologia gaire complexa– eren construïdes per obrers especialitzats que es traslladaven d'un poble a un altre exercint la seva feina. Aquest és, per exemple, el cas d'una barraca prop de Les Llobatonas que presenta una coberta amb la volta formada per pedres disposades en vertical i no planes com sol ser el més habitual. Aquest tipus de construcció⁴ sembla ser que era bastant típic dels obrers procedents de les comarques de Lleida, fet que destaquem per a la importància que tindrà en l'apartat final.

El segon element que vam tenir en compte, era la seva situació. Volem llocs de fàcil accés, i propers als camins més transitats. I això es deu també a dues causes: d'una banda considerem que llur proximitat als viarans utilitzats pels excursionistes que recorren el Parc Natural i els GR, farà que aquestes construccions recuperin la funció inicial d'aixopluc que tenien quan foren construïdes. D'altra banda, tot i que les restauracions s'han fet seguint fidelment els principis de les obres en pedra seca, és a dir, sense la utilització de cap element cohesionador i amb pedres del mateix indret, sovint calen eines i instruments difícils de tragar en llocs esquerps i allunyats i això dificulta molt les possibilitats.

Un cop establertes les barraques que decidim condicionar en una ruta o en una zona conereta, analitzem l'interès que presenten cadascuna d'elles, segons les característiques tipològiques de l'edificació: el fet que siguin peculiars per la seva forma, llur volta, complexitat, etc. Per fer tot això, és absolutament necessari desbrossar tot l'entorn, cosa que ens ha ajudat, a vegades, a descobrir marges, murades i graons en alguns casos.

Després d'això, només resta assegurar la solidesa de l'estructura, can-

Barraca de Les Llobatones

Barraca de Les Llobatones. Interior.

viar o intentar tornar al seu lloc les pedres trencades o escampades (habitualment es troben al mateix lloc), afegir els rebles o pedruscalls necessaris i cobrir la teulada amb terra⁵.

En aquells casos en els que s'ha de refer part de la coberta, és important desmuntar-la i començar reconstruint el voladís o visera, nom utilitzat normalment a Rellinars, i a partir d'aquest, muntar-la de nou, amb pedres planes, lleugerament inclinades, com la visera, per tal d'escopir l'aigua.

L'arran d'això, m'agradaria explicar-vos a tall d'exemple dues de les dificultats amb les que ens hem trobat el darrer estiu: la manca de pluges ha fet alentir els treballs en algunes barraques, ja que un cop restaurades i netes havíem de portar aigua en dipòsits i remullar-les artificialment perquè es consolidés la terra nova sobre la coberta. Per sort, com he dit abans, ens havíem assegurat que l'accés no fos especialment complicat.

Una altra dificultat la vam tenir amb la barraca del Claudi. Allà, la flosa de la llinda estava trencada per la meitat: calia o bé desmuntar tota la coberta, que resistia, o bé apuntalar i intentar "enganxar" com fos una pedra de pes considerable. La solució va esdevenir retornant-la a la seva posició original mitjançant dos gats de camió (deu n'hi dó del que pesen!) i un cop adreçada, mantenir-la al seu lloc amb unes barres de ferro planes. No sols re-

sisteix sinó que l'esquerda és cada cop menys visible.

Teories sobre la quantitat de barraques del terme

Tot i que aquest no era l'objectiu inicial del nostre treball, volem afegir també que aquest moviment ens ha dut a plantejar-nos una sèrie d'interrogants sobre els motius d'aquesta abundància de barraques a Rellinars. Estem plenament d'acord amb la tesi de BERNAT (1998) respecte al fet que aquestes construccions es troben molt més sovint en llocs de terres pobres, que cal desartigar i netejar de pedres a fi de poder-hi plantar; aquests rocs que molestaven al mig del camp s'arraconen fent marges i barraques. També és cert que el terme de Rellinars es pot incloure perfectament dins l'àrea de les comarques de Barcelona ja delimitada per RUBIÓ (1914) "al nord de Mo-nistrol, al sud de Manresa..." Però això no ens semblava suficient per a explicar un nombre tan elevat de construccions, ni tampoc el fet que, en alguns casos es trobessin barraques tan properes, en feixes colindants, i a pocs metres les unes de les altres. Per això, vam analitzar les dades de vinyataires i parcel·lars i la superfície conreada a Rellinars durant la segona meitat del segle XIX i primera meitat del segle XX, als anys de màxima producció agrícola

i, sobretot, vinícola.

Així observem que el cultiu de la vinya, en mans de pocs propietaris, es trobava molt repartit en petits parcel·lars, els quals cultivaven un màxim d'entre una i tres hectàrees (parlem només de la producció de la vinya, no d'altres conreus rellinarsencs), molt dividides i de terra molt trencada.

De fet la majoria de terrenys es troben en la zona ocupada actualment pel Parc Natural i estaven formats per feixes llargues i estretes, difícils de treballar amb animals i màquines, d'accés escarpat. Per això calia repartir-hi sovint el treball i les eines.

Però, de més a més, l'anàlisi del cens de població de Rellinars durant aquestes dates de màxima producció vinyataire ens ha permès comprovar que l'augment demogràfic que tingué Rellinars a mitjans del segle XIX es deu, bàsicament, a l'augment de superfície conreada de vinya. Considerant el lloc de procedència de molts dels nous matrimonis que s'instal·laren a Rellinars en aquesta època, trobem que un o bé els dos membres de la parella provenen de terres agrícoles de Lleida o bé de les comarques del Bages i, en molt pocs casos, de zones tarragonines. I ho fan especialment als anys que seguiren la tempesta del 27 de juliol del 1847, que obligà a replantar tot el camp, o bé als anteriors a l'arribada de la fil·loxera a zones més interiors de Catalunya. El total dels

noia vingats suposa gairebé un 20% de la població activa. Això ens fa pensar que la tipologia de les barraques és una clara continuació del model bagenc i, com hem vist, al parlar de la borja de Les Llobatoneres, del tipus lleidatà. L'escassetat de barraques quadrades i de volta més sofisticada, més pròpies de les comarques de Tarragona, es veuria justificada amb aquesta conclusió.

Els censos més alts de població són els primers que conservem sencers, els de 1860 i 1862 que sumen un total de 519 habitants a les 103 cèdules d'habitatge. D'aquests 47 són propietaris i 132 jornalers del camp. Com hem dit abans, si analitzem els llocs d'on procedeixen, veurem que ho fan de les comarques veïnes, terra endins, que també tenien una forta tradició vitivinícola: el Bages, el Penedès, l'Anoia, el Solsonès, la Segarra i l'Urgell generalment.

Creiem que manca una tercera part en aquest estudi: primer, l'anàlisi més detallat i exhaustiu del lloc de procedència dels jornalers i noves famílies rellinassenques de l'època. En segon lloc m'agradaria veure quines eren les vinyes que cultivaven, tot i que, a *grosso modo*, la majoria semblaven ser jornalers de Les Farreres, el Gibert de Dalí, els Serracanta-Boada, el Sallés, i Les Codines. I finalment, comprovar els tipus de barraqa que es troba en aquestes vinyes, segon l'origen dels seus conreadors.

En fi, que aquella dèria d'uns jubiats que es resistien a la inactivitat, ha arribat a convertir-se en un dels centre turístics i d'interès del poble de Rellinars.

Notes

- Una part d'aquesta comunicació ha estat presentada a la V Trobada d'Estudiosos de Sant Llorenç del Munt i l'Obac, a Castellat del Vallès, el 23 d'octubre del 2001.
- Triptic *La pedra seca* dins **Excursions senyalitzades**, Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac. Diputació de Barcelona. Àrea d'Espais Naturals.
- Vegeu crítica de BERNAT CONSTANTÍ dins *Pedra seca*, núm. 1 Setembre 2001.
- Aquest tipus de barraques tenien, a més, la dificultat arquitectònica, d'haver-se d'omplir completament amb terra mentre s'aï-

Lloc de procedència dels nous residents rellinassencs (entre 1860 i 1920)

BAGES	PLA D'URGELL ALT URGELL	SOLSONÈS	ALTRES
Aguilar de Boixadors Ares Avinyó Caldes Castellbell i el Vilar Castellbrell del Bois Castellgali Castellnou del Bages Castelltrallat Lloriolosa Manresa Manganel Monistrol de Calders Mora Pont de Vilomara Rajadell Recazot S. Vicenç de Castellet Sallés Sallent Soto Sant Mateu del Bages Santpedor Viladomís	Barbens Coll de Nargo Cornellana Golmès Montanissell	Ardevol La Molsosa Pinós La Pedra L'Hayà Naves de Segre Valldarna	Corbera Llobregat Escaló Gombreny Guardiola de Hegú Manlleu Naves de Segre Olerdola Oristà Sant Llorenç Savall Turdell Vilanova de la Sal Vilobí Borges Blanques Vacarisses
		SEGARRA	
	ANOIA	Calonge de Segarra Llavorsola Santaja Torrelletà	
	Calat Piera Puigreig Sallvinera Sernateix Valdoble		
		COMARQUES DE TARRAGONA	
	SEGRIA Aspa Golmès Torres de Segre Valcarlos	Aiguamúrcia Gondall Mora d'Ebre Vilalba dels Ares	

xejava la coberta. Un cop aquesta resistia, la terra s'extreia de l'interior i s'utilitzava, sovint, per a cobrir el sostre.

- La tasca de recobrir la coberta de terra, hauria de realitzar-se com a mínim cada dos anys.

Bibliografia

- ÁVILA I GRANADOS, Jesús (2000): "Les barraques del Maestrat desapareixen. Un patrimoni monumental en perill" dins *Pedra seca. Monogràfic del Butlletí [l'edat mitjana] editat pel Cercle d'Investigació i Documentació Medieval de Catalunya*, p. 5-7
- BASSEGODA NONELL, Juan (1992): *Aproximación a Gaudí*. Aranjuez: Ed. Doce Calles, 301 pàgines.
- BERNAT I CONSTANTÍ, August (1998): *Les barraques de pedra seca a la conca mitja del Gaià*. Santes Creus: Fundació Roger de Belfort, 163 pàgines.
- BERNAT I CONSTANTÍ, August (2001): "Un exemple a imitar: Rellinars del Vallès" dins *Pedra Seca. Núm. 1. Setembre 2001*, p.8-9
- GIRONÈS I DESCARREGA, Joseph

(2000): "L'expressió de les pedres" dins *Pedra seca. Monogràfic del Butlletí [l'edat mitjana] editat pel Cercle d'Investigació i Documentació Medieval de Catalunya*, p. 2-3

Pedra Seca, Núm. 1, setembre 2001. Barcelona: Patronat de Sant Galderic, 16 pàgines.

RUBIÓ I BELLVER, Joan (1914): "Construccions de pedra en sec" dins *Anuario de la Asociación de Arquitectos*, p. 35-105, 158 il·lustr.

SOLER I BONET, Josep (1994): *Les construccions de pedra seca a la comarca del Bages*. Manresa: Centre d'Estudis del Bages, 64 pàgines.

SOLER I BONET, Josep Maria (2000). Les "barraques de vinya" a la comarca del Bages dins *Pedra seca. Monogràfic del Butlletí [l'edat mitjana] editat pel Cercle d'Investigació i Documentació Medieval de Catalunya*, p. 12-14

**M. Dolors Moreno
Claudi Perarnau**

Associació Amics de Rellinars